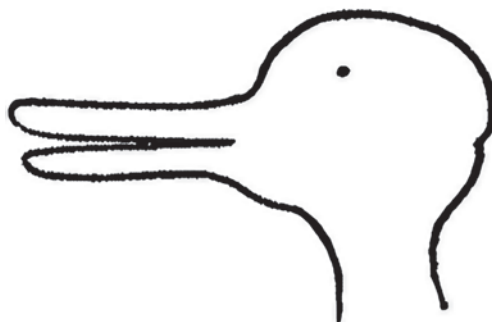

Vluchtelingenwerk

De Honswijkerplas bij Tull en 't Waal 2024

Duck-Rabbit, Wittgenstein 23 oktober 1892

Het was op de zondag na de presentatie van het coalitieakkoord dat ik met een bezwaard gemoed opstond en me opmaakte voor mijn wekelijkse rondje zwemmen, in een zijarm van de Lek. Na een kilometertje schoolslag tussen de watervogels liet ik me een even vederlicht drijven op mijn rug. Met mijn oren onder water hoorde ik het stille brommen van het ondergrondse leven. In de blauwe lucht boven me vlogen vogels alle kanten uit. Ik probeerde me voor te stellen hoe zij mij zouden zien. Weliswaar languit liggend en relaxed zo op het eerste oog, maar toch opgesloten binnen de grenzen van het land(schap). Grenzen die soms heel natuurlijk zijn, zoals de grenzen tussen water en land of tussen bos en weiland. Maar veel vaker grenzen die door de mens zijn geforceerd met hekken, poorten, paaltjes et cetera, en vooral ook door heel veel onzichtbare regels en wetten die je ergens de toegang toe ontzeggen. Wat moet het fantastisch zijn, dacht ik, om je daar als vogel niets van hoeven aan te trekken en te kunnen gaan en staan waarheen je maar wil. Als het koud wordt vlucht je gewoon naar een plek ver weg waar het warmer is, om weer terug te komen als de omstandigheden hier juist weer gelukkiger zijn. En niemand die dat gek vindt of die je iets belet. Als vogel

ben je overal welkom en heb je de hele wereld tot je beschikking.

Maar mensen zijn geen vogels, en misschien schuilt het verschil tussen ons precies in het fenomeen 'grenzen'. Het eigenaardige van een grens is namelijk dat die op zichzelf niets is, behalve dan het onmiddellijk verdwijnende punt of moment waarop het één in het ander overgaat. Wittgensteins tekening 'Duck-Rabbit' illustreert dat treffend: of je een eend of een konijn ziet wordt niet bepaald door de getekende lijnen *an sich*, maar door welke relatie je als kijker legt tussen de gebieden of ruimtes aan weerszijden van die grenslijnen: de snavel dankt zijn betekenis aan de verticale ruimte tussen boven- en onderdeel, de konijnenoren worden juist gevormd door diezelfde, maar nu als horizontaal geziene, ruimte. Tegelijkertijd is de feitelijke lijn wel noodzakelijk om de verschillende gebiedsruimtes te genereren waarmee betekenissen (eend, konijn) tot stand kunnen komen. Een getekende lijn, als een concrete vorm van een grens, is dus eigenlijk een *non-place*. In gedichten speelt iets dergelijks: de betekenis zit nooit in de letterlijke woorden en al helemaal niet in het feit van de inkt, maar juist in alles wat daaraan aan betekenis ontspringt.

Als kind was ik altijd heel opgewonden over dit grensfenomeen dat ik jaarlijks meemaakte tijdens onze zomervakanties als we tussen twee buitenlandse grensposten in, eventjes in 'niemandsland' waren. Zo lang als dat duurde (en dat was maar heel kort) riep ik zo vaak als mogelijk heel snel achter elkaar: 'Nu zijn we nergens! Nu zijn we nergens!', om me er dan vervolgens weer bij neer te leggen dat we de onbestemde zone, die voor mij het summum van vrijheid was, weer verlaten hadden.

Met het trekken van grenzen – of dat nou in het denken of de taal is, of juist in de concreet aanraakbare werkelijkheid – creëren wij, mensen, dus daar buiten vallende betekenissen, en we richten onze wereld ermee in. Letterlijke muren van huizen zorgen ervoor dat in de winter de warmte binnen blijft/de kou wordt buitengesloten (kies maar!) – waardoor we in die periode niet als vogels naar het zuiden hoeven te vliegen. Maar diezelfde muren zorg(d)en in het naoorlogse Duitsland en hedendaagse Israël/Palestina voor mensonterende omstandigheden. Ook hier is het maar hoe je kijkt, of wat je (niet) ziet.

Jaren geleden, toen ik vanwege mijn profschrift vaak dagen achter mijn bureau zat, onder een raam met vrij uitzicht op de weilanden, liet een vrachtwagen eens vlak voor mijn neus een oplegger met een groot betonnen frame achter die als een soort schilderijlijst een deel van mijn normale uitzicht omsloot en de rest als het ware 'buiten sloot'. Het frame stond er twee weken en in de eerste dagen was ik nogal ontstemd over mijn belemmerde uitzicht. Tot ik me realiseerde dat ik me door dat 'kader' meer was gaan focussen op wat er gebeurde in dat schilderij en ik toen dingen zag die ik nog nooit eerder had opgemerkt – zoals kieviten!). Dat is natuurlijk ook precies wat (schilderij)lijsten doen, en ook beleidskaders, allemaal grensmateriaal: ze laten je op een bepaalde manier kijken, en meestal met de beste bedoelingen – totdat je blik verstart en je niet meer ziet dat je door die eenzijdige blik ook dingen niet meer ziet en andere betekenissen bijna automatisch uitsluit. Dat de eend ook een konijn is bijvoor-

beeld. Of dat een vogel ook een vluchteling is. En ieder mens een vluchteling is. En andersom.

Dit alles dacht ik terwijl ik stilletjes lag te drijven op het licht golvende water van de Lekplas. Vanuit mijn ooghoeken zag ik dat links een paar futen naderden. Even verderop dobberde een vlucht eenden. Boven mij sneerde een meeuw. Alles voelde vredig. Tot ik besloot dat het tijd was om weer naar de kant te zwemmen, ik me weer op mijn buik draaide en daarmee in het water kleine golfjes veroorzaakte. Onmiddellijk vluchtten de watervogels om mij heen luid kwetterend van mij weg. Ik had totaal niets kwaads in de zin, ze zouden mij zelfs moeten kennen want ik kom hier al jaren, en toch waren ze bang voor me. Wat betekende dat?

Ik besloot tot een gedachtenexperiment in de geest van hierboven. Stel dat ik in deze situatie de vluchteling was. Te gast in het water van de vogels, die in mijn ogen alles hebben wat hun hartje begeert: naast het water ook het luchtruim als hun habitat, de vrijheid om te gaan en te staan waar ze willen, en de beschikking over een (top)positie waarmee ze alles kunnen overzien. En bovenal geen zorgen om hun dagelijks brood – in Bijbelse termen: 'Kijk eens naar de vogels, ze maaien niet, ze zaaien niet, ze verzamelen niet in schuren...' En dan ik: een drenkeling die in dit water maar nauwelijks haar kop boven water kan houden. Die vaak zo vastzit in haar kleine wereld en daar niet zomaar bovenuit kan stijgen. Die zich vaak zorgen maakt om niks. En soms ook een beetje bang is voor de vogels (laatst vloog er een boze zwaan amper een halve meter over me heen).

Als ik nou als vreemde eend in de bijt de vluchteling ben en ik kan tegelijk zien dat de vrije vogels óók vluchtelingen zijn: waar zijn wij dan beiden zo bang voor?

Organisatiefilosoof Mieke Moor schrijft driemaandelijks een column in de serie WerkWoorden www.vrijwerk.org